

1. Ιπποδρομία.

ZΩΩΝ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ

Μιά ιδιαίτερη χρήση τοῦ ταφικοῦ λόγου στήν ἑλληνική ἀρχαιότητα

Ἡ γῆ τοῦ Κεραμεικοῦ δέν σκέπαζε, ὅπως φαίνεται, μονάχα τά ὄστά διάσημων ἡ ἀσημῶν Ἀθηναίων, τά σώματα πιστῶν συμμάχων τῆς Ἀθῆνας, ἥ και τά λειψανα δούλων, πού «ὑπῆρξαν γενναῖοι» στὸν πόλεμο, «ὑπηρετῶντας τοὺς κυρίους τους» — ὅπως λέει ὁ Παυσανίας (I,29,7).

Ἡ φιλόξενη γιά τούς νεκρούς γῆ τοῦ ἀττικοῦ αὐτοῦ νεκροταφείου καλοδεχόταν — ἃν πιστέψουμε τὸν Αἰλιανό — καὶ τό κουφάρι φημισμένων ἀλόγων: ἐκεὶ ἔθαψε ὁ Μιλιάδης τίς φοράδες πού τοῦ χάρισαν τρεῖς φορές τὴν ὄλυμπιακή νίκη· καί σ' ἔνα ἀντίστοιχο ἰσως νεκροταφείο τῆς Λακωνίας, ὁ Εὔαγόρας φρόντισε νά ἐνταφιάσει μεγαλοπρεπῶς τ' ἀλογά του, πού είχαν δρέψει κι αὐτά νικητήριες δάφνες στὸν ἀγωνιστικό χῶρο τῆς Ὁλυμπίας (Περὶ ζώων ἰδιότητος, XII, 40).

Στέλλα Γεωργούδη

Chef de travaux (Ecole Pratique des Hautes Études, Παρίσι)

Τίς δύο αὐτές περιπτώσεις, δέν τις ἀναφέρω ὡς εἰσαγωγή σέ μιαν ἀρχαιολογική καθαρά ἀναζήτηση ταφών, που θα μάρτυρων, μὲ τὴν εὑργάλωττη σιωπήρη τους παρουσία, κάποιες πρακτικές και συμπειροφρές του ἀνθρώπου, διό πιο μπροστά στὸ θάνατο τῶν όμοιών του, ἀλλὰ μπροστά στὸ χαροῦ ἀγαπημένων ψυχῶν. Πέρα απὸ τὴν ἀρχαιολογικὴν πραγματικότητα, ποὺ θὰ μπροσύσῃ ἰωσὶ νά τη διαπραγματευθεὶ κάποια ἄλλη ἔρευνα, ὑπάρχει ἐνας «ἐπιτάφιος λάγος», σὲ κάποιον ἀσύνθητοι «νεκροῖ», ποὺ ἀνήκουν στὸ βασιεῖο τῶν «ἄλογων» ψυχῶν, προκαλούν τὴν ἀναπόληση, τὸ ἐπανίστημα, τὴν θλιψῆ, ἀκόμη καὶ τὸ δάκρυ κάποιων «ἔλλογων» δύντων τὸν κόσμον τῶν ψυχῶνταν. Κι ὁ λόγος αὐτὸς μπορεῖ νά είναι ἐπώνυμος ἢ ἀνώνυμος, μπορεῖ νά γιναίται απὸ τὸν χώρη τῶν ἐπιτύμβιων ἐπιγραμμάτων — ὅπως ἀκριβῶς αὐτὰ ποὺ συγκεντρώνει τὸ ἔθδομο βιθλὸ τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας — ἢ μπορεῖ καὶ νά πάντες τὴ μορφὴ ταφικῶν ἐπιγραφῶν, χαραγμένων σὲ κάποιο ἀνάλυφρο, σὲ κάποια πέτρα, ποὺ σημαδεύουν τὸν τάφο ἐνός τετράποδου συντρόφου τοῦ ἀνθρώπουν διού.

Δέν θ' ἀναφέρωθεν ἕδω σε θέματα φιλολογικῆς αὐστηρᾶ κριτικῆς, ἀκολουθώντας μερικούς φιλολόγους κι ἀναζητώντας τὴν «πρώτη» γραφῇ, τὶς ἐπιδράσεις ή τὶς ἀντιγραφές, γιὰ νὰ κατατάξω σε «πρωτότυπους» και σε «μητρέτες» δουσι μιλούσαν γιὰ τὸν θάνατο τῶν ψυχῶν, διαλεγόντας τὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα ὡς μέσον ἔκφραστης. Κι οὔτε θὰ προσπαθήσω νά ἔνταξι σὲ στεγανές κατηγορίες τὰ ἐπιγράμματα αὐτά τῆς Παλ. Ἀνθολογίας, χωρίζοντάς τα σε πραγματικά τεπτάφια στιχουργήματα, προσριμένα ἰωσὶ νά σμαλευτοῦν στὸ μνήμα κάποιου ψυχῶν. Η σὲ ἐπιδεικτικούς ἐπικήδειους λόγους, ποὺ ἐπιτύμβιον μνήμαχα νά θέλειν τὸ πνεύμα τοῦ ἀναγνώστη, ἀκόμη καὶ σε «λογοτεχνικές ἀσκήσεις» μέχρακτήρα παρωδίας, που δέν τοὺς λείπει και ἡ σχετική εὐτράπελη πλευρά.

Στὸ σύντομο αὐτὸ κείμενο, θὰ περιοριστῶ μονάχα σε μερικές σκέψεις γιὰ τὴ στάση τοῦ ἀνθρώπου μπροστά στὸ χαροῦ κάποιων πλασμάτων, ποὺ ὁ θάνατός τους τὸν ἔγινει και τοῦ ἐμπίνει ἐναν λόγο με ποικιλους θρηνητικοὺς τόνους.

Ο Αἰλιάνος δέν μᾶς λείπει ἄν τοὺς τάφους τῶν ἀλόγων τοῦ Μιλτιάδη ἢ τοῦ Εύαγρα, τοὺς σημάδευεν κάποια ἐπιγραφή, πού θά σκιαγραφούσε, ἐστω καὶ λιγόλογα, τὸ «πρόσωπο-

τῶν διαλεκτῶν «ἐνοίκων» τους. «Ἄν ύπηρχε ὁμιας ἔνα τέτοιο κείμενο, δέν θα ἤταν ἰωσὶ καὶ πολὺ διαφορετικό ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μνασάλκη (Յօς αἱ. π.Χ.), γιὰ τὸν θάνατο τῆς Αἰθιούς (δηλαδή, τοῦ «Γλάρου»), αὐτὴ τῆς γρηγορίας σαν τὸν ἀνεύρο φοράδας, ποὺ ὥρμουσε στὸν ἄγωνα δρόμου, ὁμοια με γοργοτάξιδο καράβης, ὁμοια με πουλί», σαν τὸν γλάρο, θά λέγαμε, τὸν συνονόματο τῆς (Παλ. Ἀνθολογία, 7, 212):

«Περὶ ἐπειδὴ ὁ τάφος εἶναι αὐτὸς τῆς ἀνεμόποδῆς Ἀιθιούς, τοῦ ποδαρίου, τοῦ ἀπὸ ποργοῦ, ποὺ ἡγή ἔχει ἀνθρέψει. Πολλὲς φορές, στὰ πέτρας ἔτρεξε σαν νάτων καράβη, κι οών πουλι στὴν ὁρὶ ἐφτασε τοῦ μακριοῦ τοῦ δρόμου.

Αὐτὸ λοιπον τὸ ἀλόγο σκεπάζει τῷρα τὸ τύμβος, ὡς ὑστατη τὶμη γιὰ τὶς νίκες ποὺ σύγκρουσαν θά κέρδισαν στοὺς τόπους τῶν ἄγνων (εἰκ. 1). Μιά τὶμη, ποὺ θά τη ἔχειν ἰωσὶ κι ἐνας ἀλλος δρομικὸς πτοος, ὁ ταχὺς σαν τὴ θύελλα «Ἀετός» — ἔτι τὸν λέγαν — θριαμβεύτης ἀλλοτε στὰ Ιούμια, στὰ Πύμα, στὰ Νέμεα και στὰ Ολύμπια, καταδικασμένος ὅμως τῶρα, στὰ γερατεῖ του, ν' ἀλλεθε, γυριζόντας τη μιλόπετρα, τὸ καρπό τῆς Δημητρας (Παλ. Ἀνθ., 9,19). «Ἀντὶ γ' αὐτῆς τη μοιρα, ὁ Ἀετός μπορεῖ καὶ νά διάλεγε τὸν θάνατο, φτάνει νά ἀποχούσει κι αύτος, σὰν τὴν Αἰθιούα, ἐναν δικό του τύμβο, σημάδι ὀρτοῦ, που ἀπευθύνεται με τη γραφή του στὸν ἔξον, στὸν περαστικό, ἐτοι ὅπως μιλούν συχνά στὸν διαβάτη οι ἐπιτάφιες ἐπιγραφές των νεκρῶν συνανθρώπων του'.

Δέν είναι δημια μονάχα τὸ ἀθλοφόρο διλογος ποὺ ἀξεῖ νά περάσει στὸ χώρο τῆς μνήμης, χάρη στὸν ἐπινεγραφο λίθῳ, ποὺ τοῦ ἐστησε ἡ φροντίδα τοῦ κυρίου του. Τὸ ἀτὶ τὸ πολεμεῖ, πιστὸς παραστάτης του μαχητῆ, μπορεῖ νά καταξιωθεὶ μ' ἔνα μνῆμα, ἀν τυχει και πέσει στὴ μάχη, χτυπιμένο κατάστημα ἀπὸ τὸν αιματόχορο «Ἀρη». Ένα τέτοιο μνῆμα — ὅπως λείπει τὸ ἐπίγραμμα τῆς Τεγεάποισας Ανύπης (περ. 300 π.Χ.) — ἔχτασε ὁ Δάμης γιὰ τὸ καρτεροπόλεμο ἀλογὸ του, πού ἀφος γιὰ πάντα τούτον τὸν κόσμο, δρέχοντας τὸ χαροῦ με τὸ μαρο του αἵμα, σὰν τοὺς λαβωμένους ὅμηρικούς πολεμιστές, την ὥρα πού ξεψυχοῦν καταγής (Παλ. Ἀνθ., 7, 208).

«Τὸ μνῆμα ὁ Δάμης ἐστησε γιὰ τὸ πολεμικὸ ἀλογὸ του, στὸν στὸ ματωμένο σπήλαιο του τὸ χτύπησε ὁ Ἀρη. Τὸ αἷμα μαρο ἔχθηκε ζεστὸ ἀπὸ τὸ σκληρὸ του δέρμα, κι ὅπλη τῷ ψυχῆς τοῦ φερό κουφοῦ.»

Καὶ δέν είναι ἰωσὶ τυχαίο πού τὸ ἀλόγο τοῦ Δάμιδος χτυπιέται ἀπὸ τὸ

χέρι τοῦ Ἀρη, δηλαδή τοῦ πολέμου, ἔται ὅπως χάνονται και οἱ γενναῖοι πολεμιστές: «ὁ Ἀρης σκοτώνει τοὺς ἀντρειωμένους, και ἡ ἀρωτὰ τοὺς δειλίους» — ὅπως καταλήγει ἔνα δλλο ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας (7,234).

«Ἄν τη ἀπώλεια τοῦ ἀλόγου μπορεῖ ν' ὀγγίζει, μιά περιορισμένη σχετικά κοινωνική ὁμάδα, μιὰ καὶ ὁ καθενας δέν ἀποχούσε εύκολα ἔνα τόσο δα πανηρό ζωα, δι θάνατο του σκύλου, διάδιρρηκτα δεμένου με τὸν ἀνθρωπο πο ἀπὸ τὰ θάθη κιολάς τῆς προϊστορίας, προκαλεῖ τη συγκίνηση, ἡ ἀκόμη και τὸ κλάμα, σ' ἔνα πολύ εύρυτερο κύκλῳ ἀνθρώπων.

«Ἄξιος κυνηγός, ποὺ ἔτρυπνει τὸ θήραμα μέσο ἀπὸ τὶς πυκνώφυτες λόχεμες, ἀγρυπνός φύλακας τῶν ἀνθρώπινων ἄγαθων, καλοδόλος σύντροφος στὰ παιχνίδια μικρῶν και μεγάλων, πιστὸς ὑπέρτετης και συνταξιδώτης τοῦ ἀφεντικοῦ του, διασχίζοντας μαζὶ του θαλασσινούς και στεριανούς δρόμους: μέσο ἀπὸ τὰ ἐπιγράμματα και τὶς ταφικές ἐπιγραφές, ὁ ἐπαινος τοῦ νεκροῦ σκύλου στιχοπλέκεται πάνω σὲ διλούς αὐτούς τούς τόνους, ἀναδείχνοντας τὴν πολιτάλαντη φύση τοῦ ζωο πο χάθηκε.

Τὴν Παρθενόπη τὴ σκύλα του, τὴν παιχνιδάρα, έθαψε τὸ ἀφέντικο της, δημια μάς λείπει μά ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, χαραγμένη στὴν ἐπιτύμβιαν ἀνάγλυφη στήλη πο σημάδευε τὸν τάφο τοῦ ζωο, κι ποὺ παρασταίνει ἔνα πυκνόμαλο σκύλι, ξα πλωμένο πάνω σε μάν πόδη κλινη (εἰκ. 2).

Στήνοντας τὸ σῆμα της, ὁ ἀναξ τῆς φιλικῆς και στοργικῆς Παρθενόπης, τῆς ἀνταπεδώσεως ἐτοι τὴ χάρα ποὺ τοῦ ἐδίνε στὸν ζούσε κι ἐπαιζε μαζὶ του (ΙΙG, XII, 2, ἀρ. 459, πιθανόν τού Σου αἱ. μ.χ.).

Τὴν ἀνείπωτη θλιψη της ἐκφράζει τὸ κοριτάκι μαῖς ἀλλας ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴ Ρώμη, γιὰ τὸν θάνατο τῆς Θείας, τῆς ὁμορφης σκυλίτσας της, που ἀναπαιέται τῷρα κάτω ἀπὸ τὸν τάφο την (πρίνοι). «Πίχνωντας ὄφθονα δάκρια» γιὰ τὸ ζωὸ τὸ σπιτικό (τροφιμην), πού ἐτρωγει ἰωσὶ στὸ ίδιο μ' αὐτῆς τραπέζῃ — ὅπως οι τραπέζετες κύνες τοῦ Ἀχιλλέα η τοῦ Πριάμου στὴν Ἰλιάδη — μικρὴ κόρη ύπόσχεται πάνς δέν θα ἔχεισται ποτὲ τὸ «τρυφερό της παιχνίδι» (ἀδρόν άθυμη), ὅπως ἀποκαλεῖ χαιδευτικά τὸ τετράποδο σύντροφο πού ἔχασε (ΙΙG, XIV, 1647 = Kaihel, 626).

Γιά τὴ λύπη και τὶς φροντίδες τοῦ κυριού του μιλάει, καμιά φορά, τὸ

2. Η στήλη της Παρθενόπης.

3. "Τὸ ὄνομα μου εἶναι Φιλοκυνῆς....".

ιδίο το νεκρό σκυλί, όπως σέ μια ταφική έπιγραφή άπό τη Φλωρεντία: έσυ που περνάς από τον δρόμο — λέει το ζώο στο διαβάτη — μη γελάσεις, σέ παρακάλω, πού θα δεις τόν τάφο ένός σκυλιού έμενα με κλάψανε (εκλαύσθη), και τ' άφεντικό μου μάζεψω με τα ίδια του τάχρια τό χώμα του τάφου μου και χάραξε αύτά τα λόγια πάνω στη στήλη (IG, XIV, 2128= Kaihel, 627).

Στόν περαστικό άπευθυνεται και τό γεροδεμένο, λαγωνικό, πού παρασταίνεται στήν έπιτύμβια στήλη άπό τήν Πέργαμο: «Τὸν ονόμα μου εἶναι Φιλοκυνῆς» — λέει η έπιγραφή κάτω άπο τη γλυπτή μορφή του ζώου — «γιατί κυνήγησα με τά γοργά μου πόδια θηρια φοβερά» (εικ. 3) (M. Fränkel, Die Inschr. v. Pergamon, II, 1895, 513= Kaihel, 332, περ. 3ος αι. μ.Χ.). «Ένα άλλο κυνηγετικό σκυλί άπό τή Θεσσαλία — τόπον ονομαστό για τ' άλογα και τά σκυλιά του — ένινε «ένδοξο», σύμφωνα μέτ τον γραμματικό Πολυδεύκη (5,47), χάρη στο έπιγραφμα πού έγραψε για τόν τάφο του ο Σιμωνίδης ο Κείος (άπ. 159, Edmonds).

«Λικαδό κυνηγάρισα, νεκρή, τή ωπρα τά κόκκαλα σου τώρα από τόν τάφο θά τρομάζουνε τό φοβερά γ' δύριμα τί την άδια σου ζέρουνε τό μεγά Πηγή κι η τραγή Οσσά και το πραταδόσκητες φύλες κορφές τον Κιθαρώνα».

Δέν ξέρουμε άπο τί πεθανε ή Λικαδά: Ξέρουμε όμως άπό τή χάθηκε μάλιστα κυνηγετικό σκυλά, που χρωστάει κι αυτή τή δόδα της σ' ένα έπιτάφιο έπιγραφμα τής ποιητρίας Ανύτης. Καταγόταν από τή Λοκρίδα¹, κι ήταν πιο χρήγορη απ' όλα τά σκυλιά «που τούς άρεσαν γαυγίζουν». Ο θάνατος, όμως τή δρήγη κοντά σ' έναν πολυύριζο θάμνο, διαν μά όχια τή χτυπήσε μέτ τό άμειλικτον φαρμάκι της (Πολυδεύκης, 5,48), τρομέρο

έχθρο όχι μονάχα τών ζώων, άλλα και τών άνθρωπων».

Αφοισαμένος άκολουθος τού αιφεντικού του, τό σκυλί τον συνοδεύει όχι μόνο στή σπειρά, άλλο και στή θάλασσα. Τή σκυλά πού τόν υππρεύσεις και γύριζε μαζί του τά πελάγα έχασε κάποια τό ταξιδεύτης Βάλδος, όπως διαβάζουμε σέ μια έπιγραφη τής Μυτιλήνης: και γά νά τήν τιμησει, τήν έθαψε στή γή τής Λεσβου, «εύχόμενος νά είναι ελαφρό τό χώμα που τη σκεπάζει» (1ος-2ος αι. μ.Χ., IG, XII, 2, 458=Kaihel, 329).

Μέ την ίδια άγαντ και φροντιδα, θάφτηκε κι ο πιστότατος φύλακας τού Ευμήνου, τό γοργού και σθέλτο σκυλιά πού λεγόταν Τάυρος, κι άνήκε στήν έκουστο μαλεζήκη ράσσα. Ή ιδια ή πέπτρα πού τόν καλύπτει μάς δίνει τά στοιχεία της «ταυτότάσσου», χάρη στο έπιγραφμα πού τόν άφιέρωσε ο ποιητής Τύμνης (3ος αι. μ.Χ., Παλ. Ανθ., 7, 211):

«Εδώ τό χρήγορο μαλεζίκο σκυλί οκεπάζει ή πέπτρα, ώς λέει, τόν φύλακα τον πιο ποτό ο Εύμηλος όπου είχε. Τάυρο τό λέγαν τοτε, ζωντάνης ήταν μα τώρα τό γαγνίσμα τοι δρόμο το κρατών μια σπιτάρη τής νύχτας».

Ο θάνατος τού Τάυρου φέρνει μαζί του και τή σιωπή: κανεις δέν άκουει πάντα τή φωνή τού ζώου. Τό έπιγραφμα δέν μάς λέει ποιά γή έκλεισε για πάντα στά σπλαχνά τής τό κουφάρι τού Τάυρου. Θά μπορούσαμε ίσως νόμιμα νά ύποθεσουμε ότι μιά άναγκη ένεπιγράφει στήλη σημάδευτον τόν τάφο ένός σκυλού, που θάφτηκε κατά τόν 4ο αιώνα π.Χ., λίγο πιο έξω από τήν Αγορά τής Αθηνας: ο στρογγυλός λάκκος, πού άποκαλων οι άνασκαφές τού 1950, πιών από τή Στοά τού Αττάλου, περιείχε τόν οκελετό ένός σκυλιού, μέτ το κεφάλι στραμμένο πρός τά δυτικά (εικ. 4). Κι άς μη βιαστεί νά πει κάποιο

δύσπιστο μιαλό, πώς χέρια απόνα κι άνυπόμονα πέταζαν άδιάφορα το νεκρό ζώο σ' έναν προχειροσκαμένο λάκκο. Γιατί, όποιος έθαψε έκει τό σκυλί του, έστρωσε προσεκτικά μέτ πηλό τά τοιχώματα και τό δαπεδο τόν τάφου, και φρόντισε νά έξασφαλίσει και τό «νεκρόδειπνο» τού άγαπημένου του ζώου, τοποθετώντας κοντά στή μουσούδα του ένα μεγάλο βοϊδόσκαλο. Κι ίωας και νά έθαψε μαζί μέ τόν «νεκρό», τό μικροσκοπικό σταμνί και τή λύχνο — πού βρέθηκαν στόν ίδιο λάκκο — απλά και συγκινητικά «κτερίσματα» γιά τόν τάφο τού χαμένου φίλου. Μιά τέτοια άλλωστε χειρονοίκια φαίνεται πολύ πιθανή, άν πάρουμε υπ' ήφα μας ένα άλλο εύρημα: στή δυτική πλευρά τού Άρειου Πάγου, άναμέσα σ' έρειπη όρχασιν σπιτών και μαγαζιών, βρέθηκε στο σκελετός ένός μικρού σκυλιού, μέσα σ' ένα πιθάρι από οππή γή: ένα μυροδοχείο (έλληνιστικής έποχης) συνοδευόμενο, άπτη τή φορά, τήν ταφή τού ζώου, σάν άποχαρτιστήριο «προσφορά» τού άφεντικού πρός τό χαιδεύμένο του τετράποδο».

Ο «έπιτάφιος» άμως λόγος γιά τόν χαρά τον ζώων δεν αφορά μόνο αυτούς τούς δύο προνομιακούς συντρόφους τού άνθρωπου, τό άλογο και τό σκυλι. Μερικά έπιτύμβια έπιγράφματα τής Παλατινής Άνθολογίας μιλούν για τόν διαίο συχνά θάνατο και άλλων ζωντανών, άκομη και έντομων, πού είτε γυρίζουν έλευθερα στή φύση, είτε άποτελούν «μέλητηνός σπιτικού».

Γιά ένα καταικικό, πού έπεσε στά νύχια τού λύκου, θρηνεῖ ο βοσκός Θύρως σ' ένα έπιγραφμα τού Θεοκρίτου — πού κατατάσσεται όμως στά έπιδεικτικά έπιγράφματα (Παλ. Ανθ., 9,432). Τό άναφέρω έδω, γιατί μάς δί-

νει μιά είκόνα, που άπαντιέται συχνά στά έπιτύμβια ἐπιγράμματα: τό δύστυχο θύμα τοῦ λύκου «τράβηξ γιά τὸν Ἀδη» (οἵχετ' ἔς σάβαν), όπως και τὸν ίδιο δρόμο πάιρουν κι ἄλλα ζώα πού τ' ἀρπαξε ὁ θάνατος.

Κάποιος σαρκοθόρος ληστής (*sivis*), που δέν κατονομάζεται σκότωσε και τὸν κόκορα τῆς Ἀνύτης, μπήκηνοντας τά νύχια στὸν λαιμὸν του· και ἡ ποιητρία θίλιθεται πού δέν θα τὴν ἐμπνάει «ποτὲ πά, ὅπως πρὶν», με τὸ γρηγορὸ χτύπημα τῶν φερῶν του (Παλ. Ἀνθ., 7, 202). Ἡ σκέψη, ὅτι «ποτὲ πά» (*oukēti*) ἔνα ζῷο ή ἔνας ἄνθρωπος δέν θα ἔνακάνει ὅ, τι συνήθως ἔκανε στὴ Δῶνη του, ἀποτελεῖ μιὰ πικρὴ διαποτωση πού ἐπανέρχεται συχνά στά έπιτύμβια ἐπιγράμματα. «Ποτὲ πά· δέν θα ἔναντινει τίς φερούμενς της στὸ φῶς της λαμπρομάτας Αύγης, η πέρδικα που εἶχε ἔγκατελει τους δράχους, καὶ νά ζήσει στὸ «ποτὲ τῆς, τὸ πλεγμένο με κλαδιά λυγαριάς», πλάι στοὺς ἄνθρωπους» (Παλ. Ἀνθ., 7, 204).

«Ἀλλὰ κι ἡ πέρδικα τῶν ἄγρων δέν θά ἔνανθαγάλει «ποτὲ πά» τὴν ἡχηρὴ φωνὴ της μέση ἀπό τὰ σκιερά σύδεντρα γιατὶ τώρα ἔφυγα γιά τὸ τελευταῖο ταξίδι, τραβώντας πρὸ τοῦ Ἀχέροντα (εἰς Ἀχέροντος ὄδον, Παλ. Ἀνθ., 7, 203). Τὴν ίδια πορεία ακόλουθησε και τὸ νεκρό πουλί, που τόσο τὸ νοιάζοντα και τὸ ἀγαπούσαν οἱ Χάριτες (ἀρδόνται): τώρα τῇ γλυκιά του φωνῆ τὴν κατέχουν «οἱ σιωπηροὶ δρόμοι τῆς νύχτας» (Παλ. Ἀνθ., 7, 199), ὅπως είχαν σφετεριστεῖ και τῇ φωνῇ τοῦ νεκροῦ Ταύρου (θλ. πιό πάνω).

Αύτὸν τὸν δρόμο πού οδηγει στὸν Ἀδη «τὸν πέρσερν ἀπὸ ὅλους δρόμῳ», ὅπως λέει ὁ Σοφοκλῆς στὶς *Τραχίνιες* (874-875), τὸν πάιρουν και τὰ πιο μικρά ζωντανά, ὅπως τὸ τριζόνι και ὡς τίτικας, δυο «μελαδίκια»· ἐντομα, πού μάγευαν τὸ ἄνθρωπον αὐτί με τὸ «γύλικο τους τραγουόδι» (ἡδὺ μέλος):

«Ποτὲ πά, τριζον γυλικόρθογο, στὸ σπῆτη τῆς Ἀλκίδας· ἀπόχροντι, λαδὸν τραγουόδις δέν θα σέ δεις ὥλιος. Τώρα μονάχο σου πετάς για τοὺς λειμώνες τοῦ κλιμένου και τ' ἀντία τὰ λουσμένα στὴ δρόσια της λαμπτῆς Περσεφόνης».

(Παλ. Ἀνθ., 7, 189. Ἀριστόδοκου τοῦ Ρόδιου)

Τὸ τριζόνι τῆς Ἀλκίδας ἔφτασε ἐτοι πετώντας στὸ βασιλεῖο τῶν ἀρχόντων τοῦ Κάτω Κόσμου, τῆς Περσεφόνης της χρυσοστέφανης, ὅπως τὴν ὄνομαζε ὁ Εύριπος (*Ιωνας*, 1085), και τὸν Ἀδη τοῦ Ζεκουστού. Τὸ ίδιο «μακρύ ταξίδι» ἔκανε και τὸ τριζόνι

4. Ταφός σκυλου.

τοῦ Δαμόκριτου, στὸ ὅποιο ἀναφέροντας δύο έπιτύμβια ἐπιγράμματα τῆς Παλ. Ἀνθολογίας (7, 194, Μνασάλη, και 7, 197, Φαέννου). Οταν ζούσε, δύο τὸ σπιτὶ ἀντηχούσε από τη γλυκιά μουσική, που ἔχεινόταν από τη μελωδικά φτερά του και χάριζε στὸν κύριο του ἔνανθ θαθύ ίππον. Γι' αὐτὸ κι ὁ Δαμόκριτος, γιά ν' ἀνταμείψει τὸν νεκρὸ τραγουδιστὴ του, τοῦ ἐφτιάχει μὲν χώμα ἔνανθ τύμβον κοντά στὸν Ὁρωπόν. Γιατὶ, ὅπως και οἱ ἄνθρωποι, ἔται και τά ζῶντεινει πά ταφούν γιά ν' φτωστον στὸν Ἀδη. Και η ταφὴ τους ἀποτελεῖ φροντίδα τῶν ἄνθρωπων: ἡ Φιλανίδα, στὸ ἔγιρμα τοῦ Λεωνίδα τοῦ Ταραντίνου (Ζοις αι. π.Χ.), δέν παραπέταξε τὴν νεκρὴ δισίδον ἀκρίδα της, τὴν συντρόφισσά της γιά διού δόλοκληρα χρόνια, ἀλλά τῆς ἐτοίμασε τὴν ταφῆ της πέτρα, ἐστω και μικρή, ἔστω και ταπεντή, ὅπως λειτούργησε τὸ ίδιο τὸ ἐντομο στὸν περαστικό. ζητώντας του νά ἔπαινεσει τὴ στοργική αὐτὴ χειρονομία τῆς κυράς του (Παλ. Ἀνθ., 7, 198):

«Μικρή κι ον δεῖν αὖν τὴν δεῖς και στὴ γῆς χαμηλά, ὡ διαδέπτη, στεκεῖται η πέτρα τώρα που σὸν τάρο μου πάνω σκεπάζει, τούτην αἴπεινότες, ἀνθρώποι καλέ, πρέπει τὴν Φιλανίδα. Γιατὶ τὸ λαό τριζον της πού ζουσε πρὶν στά δέτη γηρά, και μετεις τα καλλέσ, τούτο τὸ ἀγάπτον διού χρήσια, που τὸ ἄφεν τραγουόδι και νά τῇ γλυκονανυρίζει. Και τώρα πά πού πέθανα δέν μ' ἔχει παραπεταύνει, ἀλλά και μνήμα μού έσπησε γιά τὰ πολλὰ μου τὰ τραγούδια.»

Μέ την ίδια ἀγάπη, θέμαψε και ἡ Μυρώ τὰ δύο ἀγαπημένα της «παιχνίδια»: τό τριζόνι και τὸν τίτζικα (τέττιγα), αύτὸν τὸν κατ' ἔξοχην γλυκούφωνο τραγουδιστή, τὸν «προφήτη τῶν Μουσῶν», όπως τὸν ὄνομαζε ὁ Πλάτωνας (Φαίδρος, 262 δ), «τὸν ὄμιο σχεδόν με τοὺς θεούς», ὅπως τὸν ἔξιμνει ἔνα ἀνακρέοντει ποιη-

μα (34,18), αὐτὸν πού «μεθάει μὲ τίς σταγόνεις τῆς δροσιᾶς», πρὶν ὀρχίσει μιὰ μελωδία, «πιο ἡδονική κι από τοὺς ηχοὺς τῆς λύρας»:

«Για τὸ τριζόνι, τ' ἀπόνι τῆς γῆς, και τὸ λαό τίτζικι ὃνου φωλιάζει στὴ δρῦς, ἡ Μυρώ κουνόν ἔκανε τάφο. Εχουε η κόρη ἔδυ παρένυκο δάκρυ, γιατὶ τὸ διυτὶ τη μικρὰ παχινίδια πέρε κι ἐφυγειν ὁ ἀνήλεος σ' Ἀδης».

(Παλ. Ἀνθ., 7, 190. Ἀνύτης ή Λεωνίδα)

Εναν τάφο ἀποζητούσε και τὸ δελφίνι, που τὸ σκότωσε ἡ ίδια ή «μάνα» του, ή θάλασσα σιγμένο στὴν ἀκτὴ ἀπό τὴ φρισμένη κύματα, κειτόταν ἔκει, θέαμα ἀλλόκοτο γιά τοὺς περαστικούς: «Μά υπάρχει θέση, πανω στὴ γῆ, γιά τὴ συμπόνια τοί σοι μὲ εἰδῶν, εύθυνος μὲ τίμημαν και μοῦ ἐπίστησαν, εὐλαβικά, τὸν τάφο» (Παλ. Ἀνθ., 7, 216).

Σ' ἔνα ἀλλο ἐπίγραμμα τῆς Ἀνύτης, ἔνα νεκρὸ δελφίνι θρηνεῖ τὴ μοίρα του (Παλ. Ἀνθ., 7, 215):

«Ποτὲ μου πά μαρκά πρὸ πελάγων ωραίων οι καρίνες, χαρούμενο πάπων ὅτι τὸ νερά κεφαλὶ δέν θα ὄρθων. Οὔτε και γύρω στὸ δημόρα και τὰ καλλόσκαρπα καράδια, θά ξεφύσουσι βλέποντας έκει πάνω τους τὴ θυριά μού.» Εμέναι η μαρτυροφουσκοβαλάσσα πιερίδεις στο κροκαλί, και κειτούσα καταχώρια πάνω σημαλούσι τὴν ἀμφί. (εἰκ. 5)

Η ἐλλείψη ταφῆς κάνει πιό ἐντονη ὀδύκομη τὴ θλιψή γιά τη ζωή που χάθηκε. Τὸ δελφίνια, μας λέει ὁ Αιλιανός (ὅπτη, XII, 6), φροντίζουν νά μη μείνει ἄταφος ο νεκρός σύντροφός τους: ἔχοντας ἔμπιστοσυνή στοὺς ἄνθρωπούς, σχηματίζουν νεκρική πομπή και κουβαλούν τὸ πτώμα στὴν ἀκτή, για να τὸ θάψουν οι ἄνθρωποι, δύο είναι φιλόμουσοι οι ἄνθρωποι, και τὰ δελφίνια. Αυτοι δύμως πού δέν ἔχουν καμάρι σχέση με τις Μούσες και τὶς Χάριτες, ἔγκατελείουν τό νεκρό δελφίνι ἄταφο, δείχνοντας ἔτσι τὴν ἀγριότητά τους, ὅπως ἔκαναν και αυ-

τοί ἀκόμη οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ἔρριψαν
ἄταφον τὸν ἄξιο στρατηγὸν Φωκίωνα.

Αὐτές οἱ ἀλλόκοτες, καμιά φορά, ἡ κι «έκκεντρικές» γιὰ μερικούς ἐδηλώσεις ἀγάπης και θλίψης μπροστά στὸ θάνατο ἐνός ζώου, μπορούσαν νά ἔχουν μά περιορισμένη λογοτεχνική ἀπλά και μόνο, σημασία, ἀν δέν ἀποτελούσαν μέρος ἐνός πολυδιάστατου θέματος, πού πραγματευεται τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸν ἀνθρώπο και στὸ ζῷο, στὸ χῶρο τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, Σχέσεις με ποικίλες πλευρές, πού διαμορφώθηκαν ἀνάλογα με τὸν τόπο και τὸν χρόνο, σχέσεις πού παρουσιάστηκαν με διαφορετικές συχνά ὅψεις μεσό ἀπό τὰ διάφορα λογοτεχνικά, φιλοσοφικά και βιολογικά ρεύματα τῆς ἀρχαιότητας, σχέσεις πού διπλάξηκαν γύρω ἀπό σημαντικά ἐρωτήματα τοῦ ἀρχαίου στοχασμοῦ: πως θλεπει ὁ ἀνθρώπος τὸν ἑαυτὸν και τὸ ζῷο ἀπέναντι στὸ πρόβλημα τῆς φύσης, του νόμου, του ἐνστάτου, τῆς ψυχῆς, τῆς θρησκείας, του δικαίου, τῆς νότης, τοῦ λόγου, τῆς σεξουαλικότητας, του πολέμου κλπ.

Σ' αυτή τῇ μακρόχρονῃ ιστορίᾳ ἀνήκουν και τά κείμενα, πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω σαν εἰδὸς προσομοίου σ' ἔνα πού ἀναλυτικό κεφαλαίο, πού θα μελετούσε πλατύτερα και βαθύτερα τὸν θάνατο τοῦ ζώου, σε σχέση με τὶς διανοητικές, ψυχολογικές και πρακτικές ἀπαντήσεις, πού δίνει ὁ ἀνθρώπος μπροστά σ' αὐτό τὸ γεγονός;

Ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη δέν θ' ἀποκαλύψει σίγουρα ποτὲ τὸν τύμβον ἐνός τριζοιοῦ ἢ ἐνός τετζίκηα, αὐτοὺς τούς μικροσκοπικούς τάφους, που ἡ μπαρῆται τους ἀρχιζει ίσως και τελεώνει στοὺς στίχους μερικῶν ἐπιγραμμάτων τῆς Παλαιοῆς Ἀνθολογίας. Μέσω δώμας ἀπό αὐτούς τοὺς στίχους, διαγράφεται κάποια ἀντιληψη, κάποια εύαισθησία, κάποια συμπειριφόρα, που ἕπεταινον τὸ θέμα τοῦ χαροῦ ἐνός ἑντόμου, και φωτίζουν ὁρίμενές την ἀντιδράσεις τοῦ ἀνθρώπου μπροστά στὴ σωτηρίη, τη μαναξιά, τὴν πίκρα, τὴν ἀπράξια, πού σέρνει πίσω του ὁ θάνατος: ἢ καὶ μαρτυρούν τὴν ἀντησχία του ὥντανού μπροστά στὸ κενό πού δημιουργεῖ ἡ ἀπουσία τοῦ «ἀλλού». ἔστω κι ἀν προκείται γιὰ τὴν ἀπουσία ἐνός μικρού, χαῖδεμένου πλάσματος: ἢ ἀκόμη πλούσιον τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἀναπολήσεις τὶς ἀρέτες αὐτοῦ που φεύγει γιὰ πάντα, ἀρέτες πού «ποτε πά» δέν θα τὶς ἔνανχαρει τὸ φῶς τοῦ ἥλιου, γιατὶ «τώρα» ὀλα τὰ κατέχει ἡ θαυμιά νύχτα.

5. «Βλέποντας ἔκει πάνω τους τὴ θωριά μου».

Ο μικροσκοπικός ἐπίστης τάφος, πού ἔστησε ὁ ἀνθρώπος με σθάλους ἀπό χώμα γιὰ νά σκεπάσει τὸ νεκρό μωρομήγκη, τὸν «καρτερικό ἐργάτη», μπρεὶ και νά ὑπῆρξε μονάχο στὴν ποιητική φαντασία τοῦ Ἀντιπάτρου ἀπό τη Σιδώνα (Ζος αἱ. π.Χ., Παλ., Ἀνθ., 7, 209). Αὐτό ὅμως τὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα ἀποχήτα μάλιστα διάσταση, ἀν συνδυαστεῖ με τὸ «καλὸ παράδειγμα», πού δίνουν τὰ ίδια τα μωρομήγκια στοὺς ἀνθρώπους: γιατὶ, στὴν πολυδιάδαλη φωλιά τους, φροντίζουν νά ἔχεχρισουν μιά ιδιαίτερη «κοιλότητα», γιὰ ν' ἀποθέουσαν ἔκει τούς νεκρούς συντρόφους τους ἢ, συμφένα με ἄλλη μαρτυρία, οἱ «συγγενεῖς» τοῦ νεκροῦ μωρομήγκιού θάθουν τὸν «ἐκλιπόντα» μέσα «στὴ φλόιδα τοῦ σταρόκοκκου», γιά μήν πάει στὸν Ἀλη̄ δίχως φέρετρο (Πλούταρχο, Ἡθικά, 968 B. Αἰλιανός, διπ. π., VI, 43). Άλλα αυτὴ ἡ ἔγνωσια νά μή μείνει ἀταφό το νεκρό ζώῳ, ἀντανακλᾶ, κατά κάποιο τρόπο,

τὸ δέος πού νιώθει ὁ ίδιος ὁ ἀνθρώπος μπροστά στὸ ἀταφό πτώμα, στὸ νεκρό ἀνθρώπινο σώμα, πού δέν κηδεύτηκε σύμφωνα με τὰ «νόμιμα», ἔνα δέος που διαποτίζει την ἀρχαία Ἑλληνική σκέψη.

Ἀκόμη και τὰ δάκρια πού χύνει, καμιά φορά, ὁ ἀνθρώπος γιά τό καλο το τό ζῷο, θά φανοῦν λιγότερο περιέργα, ἀν ιδιωθούν σε σχέση με τὸν θρήνο και τὸν οδύρμο των ζώων γιά τὸ χαροῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κυρίου, τοῦ ἀνθρώπινου φίλου τους: ἔναν θρήνο, πού μάς τὸν περιγράφουν πολλὲς πηγές, και πού συνδέεται με τὸ βασανιστικό ἐρώτημα ὡς πρός τη νότηση τὸν «λόγο», τὸ συναισθήμα, πού μπρεὶ νά κατέχουν ἡ δχι τὰ ζωντανά τού κόσμου τούτου, πέρα ἀπό τὸν ἀνθρώπο.

Είναι ἀλήθεια, πώς ὁ «ἐνταφιασμός» ἐνός ζώου θεωρήθηκε ἀπό μερικούς ὡς σημάδι κενοδοξίας και δισκοπής χλιδῆς: Ο μικροφιλότιμος, ο ἔπιασμένος τύπος τοῦ Θεοφράστου,

κατασκευάζει μνήμα για τό μαλτέζικο σκυλί του και γράφει πάνω στήν επίτυμβια στήλη τ' όνομα και τήν καταγωγή τού «εκρού»: Κλάδος Μελιτάρχος (Χαρακτήρες, 21). Ο Αθηναίος Πολιάρχος, μάς λέει ο Αλιάννος (Πλοική ιστορία, 8,4), ζώες μέσο σα μά τέοτα «τρυφή», ώστε όργανων με τούς φίλους του δημόσια ταφή για τά νεκρά σκυλιά και τά κοκκόρια του: Τα θέθει πολυτελώς, κι έστησε πάνω στόν τάφο τους στήλες μέ επιτύμβια ηπιγράμματα. Τήν περί ώνυμων έξαλλου τρυφήν τών Άκραγαντίνων, τή μαρτυρούσε, κατά τόν Τίμιον, καὶ ἡ πολυτελεία τῶν μνημείων, πού ἔτιζαν για τοὺς ἀθλέτας ὑπουρούς τους, καθώς και γιά τά ὄρνιθα πού τρέφαν στά πάμιλούστα σπίτια τους (Διόδωρος, XIII, 82,6). «Ὄπως ὁμώς παρατηρεῖ, πολὺ σωστά ὁ A.S.F.Gow, αὐτό πού προκαλεῖ την κριτική, τη μορφή, ἡ καὶ τήν εμμέση καταδίκη τέτοιων πράξεων είναι ὁ χαρακτήρας τῆς ἐκηπήσης, τῆς υπερβολής, τῆς ὑθρεως θά λέγαμε, πού πάρινον στά μάτια τῶν ἀρχαίων τέτοιων πράκτικες, και ὅχι ἡ ὑπαρξη, αὐτή καθαυτή, τάφων, διπού ἀνάποντα γιά πάντα, χάρη στή φιλική φροντίδα τού ὄνθρωπου, τ' ἄγαπημένα του ζώα, αὐτοί οι ἄλλοι σύντροφοί του.

Σημειώσεις

1) «Ατια και καρβίδια συναγωνίζονταν ἀπό πολιά στήν ταύτη: για τή νίκη τού πολιαστή Εφάρμοστον. Ο Πίνδαρος θέλει νά στείλει μήνυμα «γοργοφύρι κι ἀπό ἀτι περήφανο κι ἀπό πετούμενο καράβι». (Ολύμπιον, 9, 23-25).

2) Πέρα ἀπό τή γρυποφύρη και τήν ελαφροφύρη, τό πουλι και τό ἀλόγο έχουν. ήδη ἀπό τόν Όντυρο, κι ἀλλα κοινά σημεία, πορά ὅλη τήν ὀπώστα πού τά χωρίζει μέσο στά ζωικό βασιλείο. Και τά δυο έχουν ἐκλεκτική σχέση με τόν κόσμον τών θεών: τό πουλι παρουσιάζεται συχνά ως οιωνίας, σταλαγμένος ἀπό τους θεούς, ή δυστίζει τη μορφή του στά κάποια βεστία, πού θέλει νά κρύψει προσωρινά ἀπό τους ὄντρους τή θεική τή δημ. «Οὐα γιά τό ὄλον, αρκει να θυμηθούμε τά βεικά από του Ἀχλέα, κι ἀκόμη τό ἀλόγο τού Ἀράστου, τον μυκινό Αρείωνα, -πού ἀπό θεούς κρατούσε». (Ιλάδο, Ζω, 347).

3) Ένας τέτοιος περαστικός φαίνεται νά στηνει διάλογο μέ τή μαρμάρινη στήλη, πού σημαδεύεται τήν ταφή ἐνός ἀλλού ανθυποτικού πόπου (ΙΓ, XI, 1603= Käibel, 625, Ζως-λος αι. μ.χ.):

«Στήλη ἔσοι μαρμάρινη, για πές ποιανού είσαι τάφος - τού γηρυόνου τού ἀλογου - και ποιδ ήταν τ' ὄνομα του; - Εύδηδος - και ποια η δόξα του; - νικήτης σε ἀγωνες - ποιες φορές ἐκέρδισε στό τρέξιμο στεργάνι; - πολλές φορές - ποιος ἔτρεξε μαζι του; - Κορινθας - ω τί την κι ἀπό την πηγέων πο μεγάλων;

Έται λοιπόν μαθαίνουν τήν ταυτότητα τού κινητούρου ἀλογου, μέσο από μια ζωντανή ερωτόπριση, όπως διατυπώνεται σε μερικά ἐπιγράμματα της Παλατινής Ανθολογίας, όπου ὁ διάλογος γίνεται ἀνάμεσα στον ἔνον και στόν νεκρό - νέτρα, γυναικα, παιδι — ή ανάμεσα στόν περαστικό και στήν τοφόπετρα (πρέβ. 7, 140, 163, 164).

- 4) Ακόμη κι ἔνας φτωχός, που δέν είχε ούτ' ἔνα δούλο, μπορούσε τουλάχιστον νά πάρει ἔνα σκυλί κι ὑπέρτη (Αλιάννος, πομπή, VI, 10).
 5) Τά λοκρικά σκυλιά κατατάσσονταν ἀνάμεσα στά καλύτερα λαγωνικά, καὶ τά θευρούσους ἐφραίται για τή κυνή τού κάποιου (Επενοιάς Κυνηγετικός, X. 1. Οπτανού, Κυνηγετικό, I, 3, 7).
 6) Γιά τόν θάνατον ἀνθρώπων ἀπό δάγκωμα φίδιού, πρέβ. Παλ. Ανθ., 7, 113, 172, 290.
 7) S.A. Immerwahr, Early Burials from the Agora Cemeteries, (Excavations of the Athenian Agora, No 13), 1973, εις 63 κι 64. H.A. Thompson, Hesperia, XX, 1951, 52 κι σημ. 14. Παρόμοιας ἀνακαλύψεων δινούν έτσι οι ίδιαιτεροι βάροι στά σοκετικά ἐπιγράμματα της Παλ. Ανθολογίας, που δέν ἔπαιπαν νά θεωρούνται, κατά καιρούς, ως ἀργόνυμα πανχίνια κάποιας ἀξεπημένης ποιητικής φυντοποίας.
 8) Η λέξη ἄρκι δηλώνει στά ἄρκια και τό τρίζοντι, κι τού θλαβέρο ἐντομο πού καταστρέφει τα οπάρτα. Τό πρώτο τό ἐτερόφαν κι ώς κατοικίδιο: τό θηλανόν με μια ειδική παγίδα (ἀκριδοθήρα, Θεοκρίτου, Εἰδολλά, 1, 52), κι τό Εκλείναν σ' ενα «λούρι», την «ἀκριδοθήρη» (Λόγγου, Δάρνης κι Χλωτ., 1, 10), για νά τους αποκοινωίσει συχνά με τό «ποβείνο» τραγούδι τών φιλουρών φτερών του·, ὅπως λέει ο Μελέαγρος σ' ἔνα τό ἐπιγράμμα (Παλ. Ανθ., 7, 195).
 9) Παλ. Ανθ., 7, 196. Μελέαγρου και 7,213. Αρχ. Πρέβ. Ηαιδονίου, Ἀστης, 393 κεξ.: «Κι ἦταν τότε που σέ πρασινό κλάρι ο φύλαρος τζήζοκας, μέ τά φτερά του ἡ ἀνχούγλανα ἀρχειτε νά τραγούδησι απόντων δινούντος τό καλοκαιρικό δόλλο δέν τρέψει μπτε πίνει από τή δροσούλα πού τόν τρέψει, κι δηλητειρίς απ' τήν αύρη χύνει τό τραγούδι του, μέσα στην κάμφα τή βαρύτερη, τότε π' σ' Σέλιρος το κορμί μαραζώνει». (μετ. Παν. Λεκατό).
- 10) Η μορφή ἐνός δελφινού στόλιζε τήν πρώτη πή τήν πρώτην μερινών καραβίδων (ήνεκ δελφινοφόρου, πρέβ. Ποιλουδεύκη, 1, 85).

- G. HERRLINGER, Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung, Stuttgart, 1930.
 G. KAIBEL (ed.), Epigrammata graeca ex lapidibus conlecta, Berlin, 1878.
 F.D. LAZENBY, «Greek and Roman Household Pets», The Classical Journal, 44, 1949, 245-252 & 299-307.
 S. LILJA, Dogs in Ancient Greek Poetry, Helsinki, 1976.
 W. PEEK, Griechische Vers-Inscriften, I Grab-Epigramme, Berlin, 1955.
 E. PFUHL & H. MOBIUS, Die ostromischen Grabreliefs, Mainz am Rhein, 1979.
 R. REITZESTINE, Epigramm und Skolion, Giessen, 1893.
 A. SCHNAPP-GOURBEILLON, Lions, héros, masques. Les représentations de l'animal chez Homère, Paris, 1981.

Funeral Epigrams for Animals

S. Georgoudi

Animals being athletes, warriors, hunters, true and loyal companions and servants of man, deserve a grave as humans do. Certain funeral epigrams of the Anthologia Palatina refer not only to the death of the horse and dog, the best companions of man, but also to the death of other animals (kid, rooster, partridge, dolphin) and even insects (cicada, cricket) that either wander free in nature or have become «parts» of a home.

Since the way leading to Hades is equally followed by humans and animals, animals have also to be buried in order to reach the Underworld. If man fails or neglects to bury an animal then the sorrow for the lost life becomes stronger.

The expression of love and mourning for the death of an animal is only a segment of the multidimensional subject dealing with the relations of man and animal in the ancient Greek world. Archaeological excavations may never bring to light the minute tomb of a cicada or a cricket since its life starts and ends in the verses of some epigrams of the Anthologia Palatina. Through these verses, however, the anguish and sorrow of the living for the loss of the «other», is fully manifested, even if this «other» is an animal. Man's concern for the burial of the dead animal reflects in a way man's own fear at the sight of a corpse that did not for some reason deserve to have a proper burial, a fear that has entirely imbued ancient Greek thought.

Ἐπιλογή Βιβλιογραφίας

- L. BODSON, «La Strigulation des cigales. Poésie grecque et réalité entomologique». L'Antiquité classique, 45, 1976, 75-94.
 R. BOHME, «Unterblätter Grilleen». Jahrbuch d. Deutschen Archäol. Inst., 69, 1954, 49-66.
 E.K. BORTHWICK, «A grasshopper's diet - Notes on an epigram of Meleager and a fragment of Eubulus». Classical Quarterly, 16, 1966, 103-112.
 A. DIHLE, The poem on the cicada». Harvard Studies in Classical Philology, 71, 1966, 107-113.
 U. DIERAUER, Tier und Mensch im Denken der Antike, Amsterdam, 1977.
 J. DOUGLAS, Birds and Beasts of the Greek Anthology, Londres, 1928.
 W.F. GOSLING, «Pets in classical times». Greece and Rome, 4, 1935, 109-113.
 A.S.F. GOW, «Mnasaices. Notes and Queries». The Classical Review, n.s. 6, 1956, 91-95.
 A.S.F. GOW & D.L. PAGE (edd.), The Greek Anthology, Hellenistic Epigrams. Cambridge, 1966.